

УДК 615.851(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2026-1-8>

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПЕДАГОГАМ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Міненко Ольга Олександрівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID ID: 0000-0002-8831-7146

Scopus Author ID: 57995662000

Близнюкова Олена Миколаївна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID ID: 0000-0001-8159-2391

Scopus Author ID: 57541139000

В статті представлено результати емпіричного дослідження психологічного здоров'я педагогів в умовах воєнного конфлікту. За допомогою психодіагностичних методів досліджено показники рівня стресостійкості та ментального здоров'я педагогів. На основі отриманих емпіричних даних доведено, що показники стресостійкості знаходяться переважно на середньому рівні, а показники ментального здоров'я на низькому рівні у досліджуваній групі педагогів. Отримані результати свідчать про необхідність впровадження цілеспрямованої системи психологічної допомоги педагогам в умовах воєнного конфлікту. На основі теоретичного аналізу і практичних розвідок сучасних досліджень вітчизняних психологів в статті представлено аналіз принципів, форм, методів і технологій психологічної допомоги, які є найбільш ефективними в роботі з педагогами в умовах воєнного конфлікту. Дана система психологічної допомоги педагогам повинна включати просвітницькі, психодіагностичні, консультативні та психокорекційні форми роботи. Серед основних технологій психологічної допомоги проаналізовано технології розвитку толерантності до невизначеності, розвитку комунікативного потенціалу, розвитку самоефективності та розвитку креативного потенціалу як професійних детермінант забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни. Серед основних методів психологічної допомоги педагогам виділено навчання педагогів методам самопомоги (дихальні техніки, техніки релаксації, аутотренінг, методи саморегуляції), методи когнітивно-поведінкової терапії та арт-терапії, тренінги стресостійкості та резильєнтності, тренінги першої психологічної допомоги, організація груп психологічної підтримки.

Ключові слова: психологічна допомога, педагоги, психологічне здоров'я, методи психологічної допомоги.

Minenko Olga, Blyzniukova Olena. Psychological Support for Educators Amidst Military Conflict

The article presents the results of an empirical study of the psychological wellbeing of educators amidst military conflict. With the help of psychodiagnostic methods, the assessment of indicators of the stress resistance level and mental health of teachers was made. Findings reveal that while stress resistance levels remain moderate, overall mental health indicators are significantly low. The obtained results indicate the need to implement systematic psychological assistance to teachers amidst military conflict. Based on theoretical analysis and practical explorations by modern Ukrainian psychologists, the article presents the analysis of the most effective principles, forms, methods and technologies of psychological support. Such system should include educational, psychodiagnostic, advisory and psychocorrective forms of work. Among the main technologies of psychological care, those of developing tolerance to uncertainty, cultivating communicative potential, developing self-efficacy and creative potential as professional determinants of ensuring mental health and well-being of educational personnel in wartime conditions are analyzed. Among the main methods of psychological support to educators, self-help methods (breathing techniques, relaxation

techniques, self-training, self-regulation methods), methods of cognitive-behavioral therapy and art therapy, stress resistance and resistance trainings, first psychological assistance trainings, organization of psychological support groups are highlighted.

Key words: *psychological support, educators, psychological wellbeing, psychological assistance techniques.*

Вступ

Життя в умовах воєнного конфлікту має ряд негативних наслідків для психічного здоров'я як соціуму в цілому, так і кожної окремої особистості. Значні виклики постають і в сфері освіти, оскільки освітній процес відбувається в умовах постійного стресу, викликаного як загальним психоемоційним станом українського суспільства, так і індивідуальним стресовим навантаженням окремих його учасників – учнів, педагогів і батьків. В одному з наших досліджень було емпірично доведено значне зростання тривожності у дітей підліткового віку, спричинене перебуванням в умовах воєнного конфлікту [5].

В даних умовах глибокого і всебічного дослідження потребує психологічне здоров'я педагогів, оскільки для них постійне перебування в стресових умовах як на соціальному, так і особистісному рівнях, ускладнюється ще і стресовими умовами освітнього процесу. Організація навчально-виховного процесу в умовах дистанційного формату взаємодії, повітряні тривоги, складний емоційний стан учнів тощо чинять достатньо значний, здебільшого негативний, психоемоційний вплив на особистість педагога. При цьому цей негативний вплив значно посилюється через відповідальність педагога не тільки за власний психоемоційний стан, а і за психоемоційний стан учнів, адже саме від вчителя учні очікують підтримки і психологічної допомоги в умовах освітнього закладу.

Проблематика психологічного здоров'я і психологічної допомоги педагогам в умовах воєнного конфлікту висвітлено у низці робіт українських дослідників. Зокрема, Карамушка Л. досліджує теоретико-методологічні основи вивчення психологічних технологій забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення [9]. Вознюк А. і Бабко Т. емпірично досліджено показники психологічного здоров'я педагогічних працівників та проаналізовано специфіку надання психологічної допомоги педагогічним працівникам в умовах воєнного часу [2]. Ігнатович О. розглянуто основні аспекти психологічного супроводу вчителя в умовах війни [3]. Карамушка Л., Терещенко К., Івкін В., Креденцер О., Лагодзінська В. розглядають технології розвитку толерантності до невизначеності, розвитку комунікативного потенціалу, самоефективності, креативного потенціалу в якості детермінант забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення [9]. Пастушенко В. розглядає психологічні чинники формування стресостійкості педагогів в умовах професійної невизначеності [6]. Радчук Г. розкриває особливості психологічної підтримки педагогів під час війни [7]. В роботах Портницької Н., Савиченко О., Тичини І. описано результати дослідження психічного здоров'я освітян у всеукраїнському контексті [8].

Метою даної статті є емпіричне дослідження психологічного здоров'я педагогів в умовах воєнного конфлікту та аналіз основних форм і методів психологічної допомоги педагогам.

Матеріали та метод

З метою дослідження показників психологічного здоров'я педагогів в умовах воєнного конфлікту нами було проведено емпіричне дослідження показників рівня стійкості до стресу та показників ментального здоров'я даної категорії досліджуваних. В якості психодіагностичного інструментарію було використано методики «Самооцінка стійкості до стресу» та «Шкала позитивного ментального здоров'я» (PMH-SCALE) [4]. Вибірку досліджуваних склали педагоги закладів середньої загальної освіти кількістю 57 осіб. Віковий діапазон досліджуваних – від 27 до 61 року. Гендерний розподіл: 51 особа – жінки, 6 осіб – чоловіки.

Результати

Аналіз отриманих даних за результатами діагностики стійкості до стресу за опитувальником «Самооцінка стійкості до стресу» дає можливість зробити висновок про те, що значна більшість педагогів (79%) мають середній рівень стійкості до стресу, лише незначна кількість – 12% – мають високий рівень стійкості до стресу, і незначна кількість – 9% – мають низький рівень стійкості до стресу. Отже, в цілому стійкість педагогів до стресу в умовах воєнного конфлікту знаходиться на середньому рівні, що доводить необхідність впровадження психологічної допомоги педагогам з метою запобігання переходу даного стану на більш низький рівень.

Результати діагностики стійкості до стресу за опитувальником «Самооцінка стійкості до стресу» представлено в таблиці 1 і на рисунку 1.

Таблиця 1

Розподіл педагогів за рівнем стійкості до стресу за методикою «Самооцінка стійкості до стресу»

Рівень стійкості до стресу	Кількість осіб (N)	Частка респондентів (%)
Високий	7	12
Середній	45	79
Низький	5	9
Всього	57	100

Рис. 1. Розподіл педагогів за рівнем стійкості до стресу за методикою «Самооцінка стійкості до стресу»

Аналіз отриманих емпіричних даних за методикою «Шкала позитивного ментального здоров'я» (PMH-SCALE) дає можливість зробити висновок про досить негативний стан ментального здоров'я педагогів. Більш ніж у половини з них (58%) показник ментального здоров'я знаходиться на низькому рівні, у меншій частини вибірки – на середньому (42%). Високі показники ментального здоров'я в досліджуваній групі педагогів не виявлені взагалі. Отримані дані є досить негативними і свідчать про необхідність надання психологічної допомоги педагогам в умовах воєнного конфлікту

Результати показників ментального здоров'я досліджуваної групи педагогів за методикою «Шкала позитивного ментального здоров'я» (PMH-SCALE) представлені в таблиці 2 і на рисунку 2.

Таблиця 2

**Розподіл педагогів за рівнями показників ментального здоров'я
(«Шкала позитивного ментального здоров'я» (PMH-SCALE))**

Рівень показників ментального здоров'я	Кількість осіб (N)	Частка респондентів (%)
Високий	0	0
Середній	24	42
Низький	33	58
Всього	57	100

**Рис. 2. Розподіл педагогів за рівнями показників ментального здоров'я
(«Шкала позитивного ментального здоров'я» (PMH-SCALE))**

Узагальнення результатів проведеного емпіричного дослідження показників рівня стійкості до стресу та показників ментального здоров'я педагогів дає можливість зробити висновок про те, що в умовах воєнного конфлікту дані якості зазнають негативних змін. І якщо загальну стресостійкість більшості педагогам вдається підтримувати на середньому рівні, то психологічне здоров'я у більшості педагогів знаходиться на низькому рівні, а в інших – на середньому, що є вкрай негативним явищем.

Для покращення стану психологічного здоров'я і стресостійкості педагогічні працівники потребують системної психологічної допомоги. На думку О. Бондаренка і С. Федько, та М. Мішук, психологічна допомога в умовах воєнного часу повинна здійснюватись за такими напрямками: відновлення відчуття безперервності життя для інтеграції досвіду подолання травми до історії життя потерпілої людини; протидія негативному інформаційно-психологічному впливу та інформаційна гігієна, тобто формування критичного мислення і вміння аналізувати інформацію, відпрацювання навичок протидії маніпулятивному впливу; надання кризової психологічної допомоги педагогам, які перебували в психотравмуючих ситуаціях [11].

Серед основних принципів психологічної допомоги педагогам в умовах воєнного конфлікту Вознюк А. і Бабко Т. виділяють:

- системність – використання засобів, прийомів, методик і технік комплексного та поступового впливу на психіку особистості;
- оперативність – швидка організація допомоги одразу після завершення впливу наслідків психічної травми;
- багаторівневність – залучення можливостей організацій та фахівців, які здатні своєчасно надавати психологічну допомогу залежно від її складності;

- гнучкість – цілеспрямована зміна форм психолого-педагогічного впливу залежно від психоемоційного стану суб'єкта [2].

На нашу думку, психологічна допомога педагогам в умовах воєнного конфлікту повинна носити системний характер і звершуватись в основних своїх формах: просвітницькій, психодіагностичній та консультативно-психокорекційній.

Просвітницька форма робота з педагогами повинна включати в себе психоедукаційні заходи, спрямовані на засвоєння знань з основ психології стресу, стресостійкості, резильєнтності; ознайомлення з основними методами самодопомоги і першої психологічної допомоги в умовах стресової ситуації. Реалізація даних заходів можлива на інформаційних платформах, створених для педагогів в межах закладів загальної середньої освіти, інститутів післядипломної педагогічної освіти тощо; в формі науково-практичних психологічних форумів, семінарів, вебінарів, практикумів, круглих столів для педагогічних працівників.

Важливим інструментом просвітницької форми роботи може стати засвоєння педагогами Правил стійкості педагога, розробленими авторським колективом (Цюман Т., Адамська З., Нагула О., Пуха К.) з метою розвитку у педагогів резильєнтності. Кожне правило реалізує одну з психологічних умов розвитку резильєнтності, а саме: 1) відновлення почуття безпеки шляхом розуміння специфіки проживання особистістю ситуацій, які загрожують життю в умовах воєнного конфлікту; 2) безпечне та екологічне реагування на негативні емоційні стани особистості, які накопичуються під впливом стресових факторів, пов'язаних з порушенням базового відчуття безпеки в умовах війни; 3) врахування особливостей реагування головного мозку людини в умовах зовнішньої загрози; 4) формування резильєнтного освітнього середовища на основі групових та суспільних цінностей; 5) опора на ресурс психологічного та фізичного комфорту.

Відповідно на основі визначених психологічних умов резильєнтності авторами сформульовано наступні Правила стійкості педагога:

- «Дбаємо про власну безпеку і захищеність тих, хто поряд» (створення безпечних умов в освітньому середовищі);
- «Реагуємо на свої почуття і допомагаємо дітям проживати їхні» (важливість проговорювання і реагування на почуття і емоції в умовах війни);
- «Враховуємо можливості мозку, що працює у стресі» (усвідомлення і осмислення роботи головного мозку, який тривалий час перебуває у стресі);
- «Створюємо середовище спільних цінностей» (створення сприятливого психологічного клімату на основі цінностей взаємоповаги, взаємотурботи, взаємообезпечення від руйнівних наслідків міжособистісних конфліктів тощо);
- «Плекаємо майстерність турбуватися про себе» (інформаційна і когнітивна гігієна, здатність адаптуватись, турбота про психологічне і фізичне здоров'я) [9].

Психодіагностична робота є необхідною для вчасного виявлення порушень в сфері психологічного здоров'я педагогів в умовах воєнного конфлікту. Авторським колективом під керівництвом Карамушки Л. створено посібник «Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій: психологічний практикум» [4], який може бути використаний в роботі з педагогами. Автори розподілили методики на кілька груп, залежно від їх орієнтації на вивчення таких важливих феноменів:

- складових та спрямованості психічного здоров'я особистості;
- структурних компонентів та загального показника благополуччя особистості;
- чинників психічного здоров'я та благополуччя (мікрорівень аналізу);
- чинників психічного здоров'я та благополуччя (мезорівень аналізу).

Запропоновані психодіагностичні методи дослідження дають можливість комплексної діагностики психологічного здоров'я педагогічних працівників, що є основою для подальшого надання кваліфікованої психологічної допомоги на основі індивідуального підходу.

Психологічне консультування є однією з провідних форм надання психологічної допомоги. Слід зазначити, що в період воєнного конфлікту виникла певна специфіка у використанні технік психологічного консультування для підвищення його ефективності в даних умовах. На основі узагальнення науково-практичного досвіду психологічного консультування в умовах війни, слід зазначити, що найбільш ефективним є застосування терапії усвідомленням, власного позитивного досвіду долаання труднощів, зниження тривожності клієнтів, асоціативного підходу до аналізу емоцій та почуттів, прямих рекомендації щодо зниження тривоги й негативних переживань з використанням дихальних вправ, психофізіологічних процедур тощо. Найшвидшим психологічним інструментом є засоби терапії усвідомленням, що дозволяють швидко інтегрувати емпіричний досвід людини з усвідомленням.

Серед психотерапевтичних методів найбільш ефективно в умовах воєнного конфлікту себе зарекомендували методи когнітивно-поведінкової терапії, арт-терапії, тілесно-орієнтованої терапії.

Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) має значну ефективність в умовах воєнного конфлікту, оскільки відкриває можливості для виявлення, усвідомлення і корекції автоматичних негативних думок. Методи КПТ спрямовані на зміну дисфункціональних переконань і переведення їх в конструктивні форми когнітивних конструктів і переконань. В межах когнітивно-поведінкової терапії відбувається заміна дисфункціональних автоматичних думок, які підсилюють стрес і порушують стан психологічного здоров'я, на адаптивні когнітивні схеми, які дозволяють ефективно опрацювати стресовий або травматичний досвід. Також КПТ дає можливості для опанування навичками саморегуляції в стресових станах через впровадження дихальних технік, технік релаксації і копінг-стратегій. Для зниження чутливості до стресових чинників використовуються техніки десенсибілізації, а для закріплення адаптивних форм поведінки в стресовій ситуації – рольові ігри.

Арт-терапія є ефективною в роботі з клієнтами, які мають певні емоційні блоки внаслідок тривалої стресової або травматичної ситуації. В таких випадках арт-терапія дає можливість відреагування емоцій через творчі процеси, розвантаження емоційної напруги, візуалізацію травматичних переживань клієнта. Арт-терапія володіє дієвими методами психологічної корекції, які сприяють самовираженню та об'єктивізації емоційних переживань. Завдяки візуалізації переживань через художні образи полегшується усвідомлення емоційних переживань, які є важкими для усвідомлення та вербального вираження. Ключовим механізмом дії арт-терапії є опосередкована робота з емоціями через художній простір, що дає можливість трансформації негативних емоційних переживань та деструктивних поведінкових патернів в психологічно безпечних умовах. Зокрема, ізотерапія відкриває можливості візуальної репрезентації емоційних станів і формуванню адаптивних способів реагування на стресові чинники, стимулює сенсомоторні, когнітивні і афективні процеси з метою активізації рефлексивних здібностей особистості.

Значним потенціалом ефективності у випадку складності вербального вираження афективних переживань в умовах воєнного конфлікту володіє і тілесно-орієнтована психотерапія. Виходячи з постулатів про те, що травматичний досвід зберігається на рівні м'язових блоків, тілесно-орієнтована психотерапія дозволяє опрацювати стресовий або травматичний досвід на рівні тілесних відчуттів. Такий підхід покращує контакт клієнтів з власними відчуттями, що сприяє самопізнанню, самоконтролю та емоційній стабілізації.

При необхідності психотерапевтичного втручання в ситуації психологічної травми або ПТСР ефективним є метод EMDR-терапії, основні теоретичні положення і практичні розвідки якого представлено в одній з наших робіт [1].

Ефективним методом психологічної допомоги педагогам в умовах воєнного конфлікту є психологічні тренінги. Перш за все, це повинні бути тренінги розвитку стресостійкості і резильєнтності. Спираючись на теоретичні і практичні розвідки вітчизняних і зарубіжних

дослідників даних феноменів, в основу розвитку і формування резильєнтності повинні бути покладені розвиток таких компонентів як здатність вирішувати важкі проблеми, впевненість у собі, здатність отримувати та надавати підтримку іншим, гнучкість та винахідливість у вирішенні складних життєвих ситуацій, уміння підтримувати стабільний емоційний стан, здатність адаптуватися до функціонування в різних зовнішніх умовах. Саме ці якості необхідно формувати у педагогів в межах тренінгу резильєнтності. Завданнями тренінгу стресостійкості особистості є навчання навичкам саморегуляції, когнітивної репрезентації, здатності до об'єктивної характеристики ситуації, здатність усвідомлювати власні проблеми і ресурси, що допомагають у подоланні стресу, управління емоціями, усвідомлення своєї життєвої позиції, формування ефективних комунікативних умінь у процесі спілкування, отримання навичок самоконтролю та конструктивного вияву негативних імпульсів у поведінці.

Важливим інструментом для підтримання психологічного здоров'я педагогів в умовах воєнного конфлікту можуть стати тренінги першої психологічної допомоги. Оскільки педагоги в межах своєї професійної діяльності покликані дбати не тільки про власний психічний стан, а й про психічний стан учнів, то наявність необхідних знань, умінь і навичок в сфері надання першої психологічної допомоги створює почуття впевненості в собі, компетентності в стресовій ситуації, що є важливим компонентом психологічного здоров'я педагогів. Тренінги першої психологічної допомоги є формою активного навчання, метою якого є отримання та первинне застосування знань щодо надання першої психологічної допомоги в змодельованих ситуаціях, а також відпрацювання умінь і навичок конструктивного і відповідального надання першої психологічної допомоги в умовах кризових подій.

Карамушка Л., Терещенко К., Івкін В., Креденцер О., Лагодзінська В. в якості детермінант забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни розглядають технології розвитку толерантності до невизначеності, розвитку комунікативного потенціалу, самоефективності, креативного потенціалу. Відповідно авторами з метою покращення психічного здоров'я педагогів пропонуються наступні тренінги: «Тренінг розвитку толерантності до невизначеності як детермінанти забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення», «Тренінг розвитку копінг-стратегій як детермінанти забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення», «Тренінг розвитку комунікативного потенціалу як детермінанти забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення», «Тренінг розвитку професійної самоефективності персоналу освітніх організацій як детермінанти забезпечення психічного здоров'я освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення», «Тренінг розвитку креативного потенціалу персоналу освітніх організацій як детермінанти забезпечення його психічного здоров'я та благополуччя в умовах війни та післявоєнного відновлення» [9].

Висновки

Психологічне здоров'я педагогів в умовах воєнного конфлікту знаходиться на досить незадовільному рівні, що пояснюється значною дією стресових чинників на різних рівнях життєдіяльності педагогічних працівників: від особистісно-індивідуального до професійного і широкого соціального. Відповідно, необхідним є впровадження системи психологічної допомоги педагогам в різних її формах, методах і технологіях. Перспективою подальших досліджень є науково-теоретичне та емпіричне дослідження ефективності впровадження різних методів і технологій психологічної допомоги педагогам з метою покращення стану психологічного здоров'я в умовах воєнного конфлікту.

Література:

1. Близнюкова О. М., Міненко О. О. EMDR-терапія у кризових умовах: український та міжнародний досвід. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2025. Вип. 3(9). 2025. С. 15-22. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-3-2>
2. Вознюк А., Бабко Т. Психологічна допомога педагогічним працівникам в умовах воєнного стану. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*, 2024. Вип. 51(2). С. 36–47. [https://doi.org/10.37203/kibit.2024.51\(2\).03](https://doi.org/10.37203/kibit.2024.51(2).03)
3. Ігнатюк, О. М. Психологічний супровід вчителя в умовах війни: Наукова доповідь на методологічному семінарі «Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу у воєнний і повоєнний час», 16 листопада, 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(2), С. 1–6. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5225>
4. Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій : психологічний практикум. Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко, В. І. Лагодзінська, В. М. Івкін, О. С. Ковальчук ; за ред. Л. М. Карамушки. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 76 с.
5. Міненко О.О. Дослідження особливостей тривожності підлітків в умовах воєнного конфлікту. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. Вип. 3(5). С. 47–55. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-3>
6. Пастушенко В. С. Психологічні чинники формування стресостійкості педагогів в умовах професійної невизначеності. *Актуальні проблеми психології навчання в умовах війни* : збірник матеріалів наукових доповідей круглого столу, присвяченого пам'яті доктора психологічних наук, професора, академіка НАПН України Сергія Дмитровича Максименка (м. Київ, 9 жовтня 2025 року). Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2025. С. 222-226
7. Радчук Г. Психологічна підтримка педагогів під час війни. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: Збірник тез III Міжнародної наукової конференції, 20-21 квітня 2023 р.. Упорядники: А.А. Криськов, Н.В. Габрусєва. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2023. С. 30-32.
8. Портницька Н.Ф., Савиченко О.М., Тичина І.М. Психічне здоров'я педагогів в умовах війни. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2025, № 5. С. 40–48. <https://doi.org/10.32782/psy-2025-5-6>
9. Технології забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення: монографія. Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко [та ін.]. За ред. Л. М. Карамушки. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 288 с.
10. Цюман Т., Адамська З., Нагула О. Психологічні умови резильєнтності педагога в період воєнного стану. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка* Збірник наукових праць. 2022. № 38 (2). С. 83–89. <https://doi.org/10.28925/10.28925/2311-2409.2022.38>
11. Bondarenko, A., Fedko, S. Socio-cultural competence of a present-day counselor: current prospects and future challenges. *PSYCHOLINGUISTICS: Series Psychology*. 2017. 21(1), p. 23-40.

Дата першого надходження статті до видання: 02.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 11.05.2026